

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Єщенко М.Г.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті розкрито поняття «довузівська підготовка». Установлено, що довузівська підготовка є складовою системи безперервної освіти. Подано ґрунтовний аналіз організації довузівської підготовки в Україні. Висвітлено основні етапи розвитку та організації довузівської підготовки України у ХХ столітті. Розкрито сучасні форми організації довузівської підготовки випускників ЗОШ до навчання у педагогічних вищих навчальних закладах України. Схарактеризовано компоненти навчального процесу при отриманні знань слухачами курсів довузівської підготовки в Україні.

Ключові слова: випускники ЗОШ, вищий навчальний заклад, довузівська підготовка, молодь, підготовчі відділення, слухачі.

Постановка проблеми. Проблема організації довузівської підготовки в Україні є одним з головних питань сучасної педагогіки. Використання принципу історизму в ході наукового дослідження дозволяє визначити здобутки існуючої системи довузівської підготовки випускників ЗОШ та її основних компонентів, виявити умови становлення та організації, тенденції їх розвитку в сучасних соціально-економічних і політичних умовах функціонування країни.

Отже, для визначення перспектив розвитку центрів, факультетів або підготовчих курсів випускників ЗОШ необхідно здійснити ретроспективний аналіз організації довузівської підготовки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організації довузівської підготовки в Україні присвячено дисертаційні дослідження, монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних учених. Питання організації довузівської підготовки стало предметом наукових розвідок Т. Близнюк, Л. Григорчук, М. Капелевич, Д. Князевський, Л. Кравчук, М. Константинов, Н. Красільнікова, М. Кузьмін, Л. Лапівська, В. Майборода, Т. Матекіна, Є. Мединський, В. Мурзін, А. Нестеренко, Л. Новікова, О. Осипенко, Ф. Паначин, Н. Самаркіна, І. Сладких, І. Сокольчик, В. Соскін, С. Сошенко, Е. Фатєєва, Н. Федорова, В. Федяєва, Ю. Францева, П. Худоминський, Н. Чернова та інших.

У дослідженнях В. Вуколова, П. Гончарук, Г. Жовтої, К. Коновалової, О. Линенка, Махмудова Туйчі, Л. Ройко проаналізовано систему роботи підготовчих відділень, умови їх ефективної діяльності, визначено коло невирішених питань. Так, у працях В. Вуколова та П. Гончарука вперше здійснено історико-педагогічний аналіз роботи підготовчих відділень педагогічних вишів, висвітлено специфіку професійної орієнтації робочої молоді на педагогічну професію, визначено педагогічні умови професійної орієнтації робочої молоді і слухачів підготовчого відділення на вчительську професію [3, с. 46].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз досвіду організації довузівської підготовки, визначення її місця і ролі в контексті розвитку всієї системи освіти сьогодні як ніколи актуальні, оскільки сфера освіти знову піддається реформуванню, яке підвищує важливість довузівської підготовки.

Дослідження організації довузівської підготовки в контексті історико-педагогічного дослідження дозволяє зазначити її важливість у неперервній освіті особистості, тому що саме довузівська підготовка надає абітурієнтам можливість підвищити рівень загальної освіти, необхідний для професійного самовизначення та скорегувати вибір професії з урахуванням потреб і здібностей особистості та потреб країни.

Мета статті передбачає ґрунтовний аналіз організації довузівської підготовки в Україні в історико-педагогічній ретроспективі.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що підготовка людини до виконання різних соціальних ролей і, одночасно, до здатності самовдосконалення і покращення свого буття – необхідні складові розвитку освіти, тому важливо виховувати відповідальних громадян, здатних працювати та бачити сьогодення і майбутнє. Це не завжди вдається в умовах середньої школи, тому вищій школі необхідно допомагати загальноосвітнім закладам у процесі організації різних форм довузівської підготовки абітурієнтів.

Адже довузівська підготовка – це не тільки сходинка до здобуття вищої освіти, а й важливий етап у житті молоді людини на шляху до вибору та оволодіння професією, до подальшого розвитку особистості.

Переважна більшість науковців дотримуються визначення довузівської (доуніверситетської) підготовки як засобу (способу, інструменту) професійної орієнтації, професійного самовизначення чи професійного вибору старшокласника, що, на думку Н. Муранової, не зовсім повно відображає сутність і зміст означеного поняття, яке має комплексний нелінійний характер (див. табл. 1) [4, с. 60–71].

Ми погоджуємося з твердженням Н. Муранової щодо визначення довузівської підготовки як процесу і результату діяльності соціальної інституції освітнього характеру, створеної вищим навчальним закладом, що забезпечується спеціальними його структурами, здійснюючи підготовку старшокласників до навчання в ньому у процесі оволодіння знаннями і вміннями з окремих дисциплін; зміст цієї підготовки адаптується з урахуванням специфіки і конкретного напрямку професійної підготовки [4, с. 71].

Ґрунтовна характеристика категорії «довузівська підготовка» дозволяє нам представити про-

цес організації та розвитку довузівської підготовки в Україні від періоду започаткування і до сьогодення.

Довузівська освіта зародилась в період революційних перетворень на початку ХХ сторіччя та неодноразово трансформувалась за 100 років. У ході дослідження з'ясовано, що організаційні форми довузівської підготовки функціонували як структурні складові вищих навчальних закладів (очно-заочні школи, підготовчі курси та відділення, факультети довузівської підготовки); установи середньої освіти (профільні класи, факультативи за вибором); інститути неперервної освіти; освітні інституції, у яких частину функцій реалізували заклади середньої освіти, а іншу – вищі навчальні заклади.

Важливе значення у процесі вивчення історії розвитку та організації довузівської освіти має наукова періодизація. Детальний аналіз наукової, психолого-педагогічної, історичної літератури, архівних джерел, періодичних видань та нормативно-законодавчої бази дозволив нам виділити п'ять етапів становлення та розвитку системи вітчизняної довузівської підготовки:

Перший етап – 1917 р. – друга половина 20-х рр. ХХ ст. Виникла потреба у створенні цілої структури, що займається як підготовкою (навчанням), так і психологічною адаптацією напівграмотних робітників і селян до вступу в середньоспеціальні та вищі навчальні заклади. Для підготовки робітників до навчання у вишах з січня 1919 р. почали створюватися робітничі факультети. А вже у вересні було прийнято постанову Наркомосу РРФСР «Про організації робочих факультетів» з підготовки робітників і селян до вищої школи [2, с. 43].

Другий етап – початок 30-х – кінець 50 рр. ХХ ст. У Постанові ЦК ВКП(б) від 12 квітня 1929 року «Про комплектацію педагогічних вузів» наголошувалося, що необхідно організувати заочне навчання для тих, хто вступає до педагогічних навчальних закладів. Цією постановою також було передбачено створення короткострокових (3-4 місяці) та тривалих (6-10 місяців) підготовчих курсів при педагогічних вузах та педагогічних технікумах з метою охоплення навчанням сільських районів [5, с. 418].

У період з 1928 р. по 1941 р. утверджується адміністративно-командна система. ЦК ВКП(б)

16 травня 1930 р. прийняв постанову «Про перебудову робітфаків». Відповідну постанову «Про реорганізацію робітфаків і контингенти прийому до них у 1930-1931 р.» видав 13 вересня 1930 р. Раднарком СРСР. У лютому 1931 р. ВУЦВК і РНК УРСР затвердили нове «Положення про робітничі факультети», згідно з яким вони перебували у виданні народних комісаріатів. За цими документами різномірні відділення на великих робітничих факультетах реорганізовувались у самостійні навчальні одиниці (індустріально-технічні, сільськогосподарські, економічні, медичні, педагогічні тощо).

Напередодні Великої Вітчизняної війни робітничі факультети припинили своє існування.

Третій етап – 60-ті – середина 80-х рр. ХХ ст. Історичні документи свідчать, що інтерес до вчительства, його педагогічних, професійних і соціальних проблем ніколи не згасав як з боку державних органів, учених-теоретиків, практиків, так і з боку суспільства загалом. У прийнятому Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 році Законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти» [5, с. 53] наголошувалося на потребі підготовки необхідної кількості висококваліфікованих учителів. У зв'язку із введенням загального восьмирічного обов'язкового навчання, організацією шкіл-інтернатів і шкіл з подовженим днем, розширенням мережі вечірніх (змінних) шкіл робочої та сільської молоді потреба в кадрах та вихователях значно зросла. Але вивченню потреби шкіл у педагогічних кадрах з метою прогнозування їх підготовки, необхідна увага в цей час не приділялась. Так, на початку 60-х років ХХ ст. державні і партійні органи СРСР розглядали забезпечення загальноосвітніх шкіл учительськими кадрами.

На основі аналізу стану забезпечення загальноосвітніх шкіл кваліфікованими вчительськими кадрами і врахування існуючих недоліків, наприкінці 60-х років держава приймає рішення усунути серйозні недоліки в плануванні і підготовці педагогічних кадрів [7]. У зв'язку з цим, для підвищення рівня підготовки школярів до вступу у ВНЗ при вишах стали організовувати платні підготовчі курси. У той же час, 20 серпня 1969 р. постановою ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР № 6815 було прийнято рішення про створення у вузах підго-

Таблиця 1

Категорійні характеристики довузівської (доуніверситетської) підготовки у науково-педагогічних джерелах

Характерна ознака доуніверситетської підготовки	П. І. Б. автора
Доуніверситетська підготовка є структурним компонентом додаткової освіти старшокласників	Д. Князевський, О. Осипенко
Є різновидом допрофесійної освіти старшокласників	Н. Чернова
Є елементом неперервної освіти, проміжною ланкою між загальною середньою та вищою професійною освітою	Н. Красильникова, В. Мурзін, Ю. Францева
Є засобом формування готовності абітурієнтів до навчальної діяльності в умовах вузу	Т. Волгіна, Т. Дерендяєва
Є інструментом професійного вибору, професійної орієнтації, професійного самовизначення старшокласників	М. Капелевич, Л. Кравчук
Є зразком моделі випереджувального навчання	Т. Матекіна
Є специфічною освітньою і розвивальною діяльністю, що сприяє вияву і формуванню професійних якостей майбутніх студентів	І. Сокольчик
Є формою соціалізації старшокласників	Н. Федорова

товчих відділень «...з метою підвищення рівня загальноосвітньої підготовки робітничої та сільської молоді, і створення їй необхідних умов для вступу до вищої школи» [6, с. 107-110].

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. допрофесійну підготовку майбутніх учителів вивчають і розглядають як складову безперервної педагогічної освіти. У постанові ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 15 травня 1984 року «Про заходи вдосконалення підготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів системи освіти та професійно-технічне навчання і покращення умов їх праці й побуту» пропонувалося приділяти більшу увагу підготовці майбутніх учителів. У зв'язку з чим у практиці довузівської підготовки поширення дістали так звані педагогічні класи. У 1989 році було підготовлено проект програм для таких класів. Вивчення основ професійно-педагогічної культури в даному випадку пропонувалося проводити за рахунок годин, відведених на трудове навчання. Організація педагогічного процесу в педагогічних класах будувалась на принципах співробітництва і співтворчості, готували їх у вищому навчальному педагогічному закладі бути організаторами спільної діяльності, орієнтуватися в різних педагогічних ситуаціях, постійно підвищувати рівень педагогічного мислення. Основною формою навчання в них був урок. Ураховуючи те, що навчання в класах являло собою перехідну ланку до навчання у вищому навчальному закладі, в них широко використовувався лекційний курс і семінарське заняття [7].

Четвертий етап – 1985 р. – початок 90-х рр. Перехід економіки країни на ринкові відносини зумовив інтенсивний розвиток ринку освітніх послуг. Змінилися правила прийому до ВНЗ, предмету та форми вступних іспитів, що спричинило відповідні зміни в довузівській підготовці.

П'ятий етап розпочинається з 1991 р. – початок ХХІ ст. На даному етапі підготовчі курси, факультети, центри довузівської підготовки набули розповсюдження і стали частиною ринку освітніх послуг, створених при ВНЗ.

Довузівська підготовка абітурієнтів передбачає: формування ціннісно-мотиваційної основи вищої освіти; уміння самостійно здобувати знання («учитися навчатися»); забезпечення більш легкої і продуктивної адаптації учнів до системи вищої освіти; педагогічну підтримку абітурієнтів тощо. На курсах довузівської підготовки працювали висококваліфіковані педагогічні кадри з величезним досвідом такої діяльності та необхідною матеріальною базою [8, с. 3; 9, с. 158-160].

Зазначимо, що процес навчання на підготовчих курсах здійснюється відповідно до структурних компонентів, запропонованих Ю. Бабанським: 1) цільовий; 2) стимулювально-мотиваційний; 3) змістовий; 4) операційно-дієвий; 5) контрольнорегулювальний; 6) оціночно-результативний [1].

У ході наукового пошуку з'ясовано, що представлені структурні компоненти процесу навчання стали основою для розробки програмно-методичного забезпечення довузівської підготовки у ВНЗ, а саме: *цільовий* (передбачає усвідомлення викладачем і прийняття слухачами ДП мети та завдань, вивчення тем, розділів та змісту начального предмету в цілому); *стимулюваль-*

но-мотиваційний (забезпечує стимулювання розвитку у слухачів інтересу до предмету, що викладається, потреби у вирішенні поставлених перед значеним циклом навчання дидактичних, виховних і розвивальних завдань); *змістовий* (визначається державними освітніми стандартами, програмами, підручниками та навчальними посібниками); *операційно-дієвий* (відображає його процесуальні характеристики, форми, методи, засоби); *контрольно-регулювальний* (передбачає здійснення контролю педагога і самоконтролю слухачів з метою встановлення зворотного зв'язку і корекції процесу навчання); *оціночно-результативний* (об'єднує оцінку педагогом і самооцінку слухачами результатів навчання, встановлення їх відповідності поставленим цілям, виявлення причин їх можливої невідповідності, постановку завдань подальшої діяльності). Отже, орієнтація педагога на проектування цілісної структури навчального процесу передбачає вивчення взаємозв'язків його структурних елементів. Усі компоненти процесу навчання на підготовчих курсах тісно взаємопов'язані між собою.

Вивчення і аналіз функціонування різних форм довузівської підготовки дозволяє виявити загальні ознаки їх організації, а саме: використання у навчальному процесі лекцій, семінарів, вебінарів, практичних занять, конкурсів, олімпіад тощо. Форми навчання довузівської підготовки містять взаємопов'язані структурні і функціональні компоненти, тобто основні базові характеристики педагогічної системи, сукупність яких утворює факт її наявності і відрізняє від усіх інших систем.

Важливими та цікавими заходами, що пропонує нам сучасна довузівська освіта є: інформування старшокласників ЗОШ (майбутніх слухачів), індивідуальні консультації, дні відкритих дверей, збори для батьків, освітянські виставки для абітурієнтів, відеоконференції, екскурсії, співбесіди при вступі на підготовчі курси для випускників ЗОШ, профорієнтаційні заходи тощо.

Таким чином, висвітлення проблеми організації довузівської підготовки в Україні дозволяє нам констатувати, що довузівська підготовка здійснюється у вищих педагогічних навчальних закладах через організацію центрів довузівської підготовки, доуніверситетської та післядипломної освіти, допрофесійної та післядипломної освіти, консультаційних центрів з підготовки школярів до вступу у ВНЗ, підготовчих відділень, підготовчих курсів до здачі ЗНО тощо.

Висновки і пропозиції. Ґрунтовне вивчення наукової, історико-педагогічної літератури, нормативно-законодавчих актів та періодичних джерел дозволило визначити етапи та проаналізувати особливості організації і розвитку довузівської підготовки в Україні від початку заснування і до сьогодення.

У ході дослідження встановлено, що система довузівської підготовки в різні історичні періоди відрізнялася змістом діяльності, організаційною формою, профільною спеціалізацією, назвою, кадровим, матеріально-технічним та інформаційним забезпеченням. Мета організації зазначених інституцій співпадала й полягала у підготовці учнівської молоді до вступу у вищі навчальні заклади за обраною професійною спеціалізацією.

Доведено, що впродовж досліджуваного періоду організаційні форми довузівської підготовки функціонували як структурні складові вищих навчальних закладів (очно-заочні школи, підготовчі курси та відділення, факультети довузівської підготовки); установи середньої освіти (профільні класи, факультативи за вибором); інститути неперервної освіти; освітні інституції, у яких частину функцій реалізували заклади середньої освіти, а іншу – вищі навчальні заклади. З'ясовано, що в сучасних умовах довузівська

підготовка є одним із ефективних шляхів підвищення рівня знань випускників ЗОШ та допомагає обрати потрібну професію.

Отже, урахування історичного досвіду організації вітчизняної довузівської освіти в пошуках нових орієнтирів у розбудові неперервної освіти в Україні третього тисячоліття, на нашу думку, дасть змогу забезпечити інтенсивність, оптимальність і продуктивність її подальшого функціонування, що дає підстави стверджувати про перспективу і актуальність зазначених проблем у майбутньому.

Список літератури:

1. Бабанський Ю.К., Сластенін В.А. та ін Педагогіка / За ред. Ю.К. Бабанського. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
2. Вища школа Української РСР за 50 років: у 2 ч. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – Ч. 1. – С. 395.
3. Вуколов В.Н. Пути оптимизации обучения на подготовительном отделении педагогического вуза: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – АГУ. – Алма-Ата, 1981. – 24 с.
4. Муранова Н.П. Теоретичні і методичні засади фізико-математичної підготовки старшокласників до навчання в технічному університеті: дис. ... док. пед. наук: 10.00.09 / Муранова Наталія Петрівна. – Тернопіль, – 2014. – 490 с.
5. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973 гг. / Сост. А.А. Абакумов, Н.П. Кузин, Ф.И. Пузырев, Л.Ф. Литвинов. – М.: Педагогика, 1974. – 560 с.
6. Подготовительные отделения и подготовительные курсы при высших учебных заведениях // Высшая школа. – Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. – Москва, «Высшая школа», 1978, часть I, с. 107-110.
7. Фатеева Е.М. Організаційно-педагогічні засади управління центром довузівської підготовки вищого навчального закладу [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Фатеева Ельвіра Михайлівна; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2005. – 250 арк.
8. Францева Ю.Е. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук тема «Оценка эффективности довузовской подготовки абитуриентов в системе «школа-университет» 2011 г. Нижний Новгород.
9. Францева Ю.Е. Сравнительная эффективность форм довузовской подготовки: лонгитюдное исследование / К.Д. Дятлова, Ю.Е. Францева // Проблемы развития непрерывного профессионального образования: материалы III Всерос. науч.-практ. конф. / Волж. гос. инженер.-пед. ун-т. – Н. Новгород, 2009. – С. 280-286.

Ещенко М.Г.

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

ОРГАНИЗАЦИЯ ДОВУЗОВСКОЙ ПОДГОТОВКИ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

В статье раскрыто понятие «двузовская подготовка». Установлено, что довузовская подготовка является составной частью системы непрерывного образования. Подано основательный анализ организации довузовской подготовки в Украине. Освещены основные этапы развития и организации довузовской подготовки Украины в XX веке. Раскрыты современные формы организации довузовской подготовки выпускников ООШ к обучению в педагогических высших учебных заведениях Украины. Охарактеризованы компоненты учебного процесса при обучении при довузовской подготовке в Украине.

Ключевые слова: выпускники ООШ, высшее учебное заведение, довузовская подготовка, молодежь, подготовительные отделения, слушатели.

Yeschenko M.G.

SHEE «Donbass State Pedagogical University»

ORGANIZATION OF PRE-UNIVERSITY TRAINING IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF HISTORIC AND PEDAGOGICAL INVESTIGATION

Summary

The article uncovers the concept «pre-university training». It is proved that pre-university training is an integral component of the system of continuous education. The grounded analysis of organization of pre-university training in Ukraine is presented. The basic stages of development and organization of pre-university education in Ukraine in the 20th century are highlighted. Modern forms and organization of pre-university training of secondary comprehensive school leavers till their studying at universities of Ukraine are represented. The components of the learning process while getting knowledge by attenders of the courses of pre-university training in Ukraine are characterized.

Keywords: secondary comprehensive school leavers, higher educational institution, pre-university training, youth, preparatory departments, attenders.